

УДК: 340.1

Оніщенко Наталія Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
академік НАПрН України,
завідувачка відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

Правове виховання, правовий всеобуч, правова обізнаність, як чинники сучасного процесу соціалізації.

Хочемо зазначити, що незважаючи на те, що чинне законодавство України продовжує розвиватися у напрямі все більшого розширення правових можливостей суб'єктів права як учасників відповідних суспільних відносин, в українському суспільстві, на жаль, все ще на високому рівні зберігаються різноманітні стани деформації правової свідомості насамперед у формах правового нігілізму та ідеалізму, має місце низький рівень правової освіченості громадян, моральний релятивізм тощо. Цілком очевидним слід визнати, що особливо гостро відчуває негативний вплив цих явищ діти та молодь, які є одними із найбільш вразливих соціальних груп з огляду на об'єктивну специфіку їх віку, характеру, прояву ментальних характеристик.

Зазначене свідчить про необхідність переосмислення сучасних підходів до визначення напрямів правового виховання та способів досягнення його практичної ефективності.

У контексті зазначеного потрібно насамперед наголосити на тому, що освоєння правової реальності потребують відповідних змін у освітніх процесах, програмах, «тактиці» і «стратегії» виховання. Зокрема, нові виклики, обумовлені пандемією COVID-19 як проблемою планетарного масштабу, потребували певних дієвих форм реагування на ситуацію в цілому, у тому числі щодо навчальних процесів у закладах вищої освіти. Мова йде, серед іншого, про відповідність та «легальність» он-лайн лекцій, семінарів, захисту курсових та дипломних робіт.

Відтак, саме життя поставило виклики, на які необхідно було дати адекватні і своєчасні відповіді, які мали і мають двоєдине спрямування: стосовно пересічної людини, а також щодо майбутніх фахівців з юридичною освітою.

Як свідчать численні соціологічні виміри, проведені сучасними вченими, рівень правової поінформованості громадян та представників владних структур далеко не завжди відповідає сучасним потребам правового розвитку суспільства і не забезпечує високоефективного використання особистістю правових засобів для задоволення різноманітних приватних і публічних інтересів. Незнання власних прав, засобів і механізмів їх здійснення, способів захисту тощо, є причиною пошуку людиною неправових засобів реалізації своїх інтересів, що, як правило, суперечать закону. Звідси випливає, як зазначають вчені, необхідність докорінного поліпшення роботи, пов'язаної з підвищенням правової поінформованості особистості. Саме цим цілям і відповідає налагоджена система правового виховання і правового всеобучу.

З розвитком європейських інтеграційних процесів, їх поширення на всі сфери суспільного життя, появою нових складніших інтеграційних систем, пов'язаних як із поглибленням інтеграції, так і з розширенням самого інтеграційного об'єднання, активізувалися спроби теоретичного і практичного пошуку нових освітніх програм. Зміни, що відбуваються в Україні та світі, а також динаміка сучасного соціокультурного розвитку, вимагають від суспільства певної мобільності й адекватної відповіді на сучасні вимоги до освіти¹.

Пріоритетними завданнями освіти має стати створення таких умов розвитку суспільства, які забезпечили б у майбутньому його готовність жити й успішно діяти у світі гуманістичних цінностей. У педагогічному аспекті це означає, що основним результатом освітнього процесу повинна стати не

---

¹ Радзівілл О. А., Єрко Г. Г. Соціальна зумовленість динаміки євроінтеграційних реформ в Україні. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis*: Collective monograph. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. Volume 2. P. 58-75.

система знань, умінь і навичок сама по собі, а готовність до сучасних інтелектуальних, соціально-правових, комунікативних, інформаційних практик, до сприйняття права, його настанов та приписів. Правове виховання являє собою процес засвоєння знань про формування держави, права, його функціональну здатність, виховання у громадян поваги до закону, прав людини, до небайдужого ставлення щодо дотримання правових приписів тощо.

Правова освіта – це необхідний елемент правової культури, умова правової вихованості особи. Правовий всеобуч може розглядатися як система виховних і навчальних дій, спрямованих на створення умов для формування поваги до права; власних уявлень і настанов, заснованих на сучасних правових цінностях суспільства; концепцій, достатніх для захисту прав, свобод і законних інтересів особи і правомірної реалізації її громадянської позиції.

Ці загальні цілі правового навчання конкретизуються і реалізуються засобами цілеспрямованого формування в освітньому процесі здатності особистості до дій у складних життєвих ситуаціях, здібностей до аналізу соціальних і правових норм щодо конкретних умов їх реалізації й аналізу власного місця і позицій стосовно тих чи інших практичних ситуацій; комунікативних здібностей; систематизованих знань у сфері права, що забезпечують актуалізацію зазначених здібностей і таких, що складають основу соціальних навичок; конкретних умінь у соціальній сфері.

У такий спосіб правовий всеобуч слід розглядати як умову формування індивідуальних здібностей і навичок соціального функціонування. Це передбачає створення особливих навчальних курсів, побудованих у формі соціальної практики, що включають правові знання.

Правовий всеобуч залежно від програми розвитку, профілю, певних можливостей освітнього закладу чи того, хто здійснює процес, може будуватися в такий спосіб: систематичний курс; модульний курс разом з іншими соціально-гуманітарними курсами чи інтегрованим курсом; частина

інтегрованого курсу. Найбільш ефективним можна вважати використання різних «форматів» побудови курсу на кожному етапі засвоєння правової дійсності. Якщо йдеться про так званий побутовий рівень правового навчання (тобто робота із широким загалом), перевагу, на нашу думку, слід надавати діяльній формі. При цьому є припустимим звуження навчально-інформаційного блоку при збереженні правового практикуму, який забезпечить формування особистого відчуття до ситуацій правової сфери.

Запропонована методика всеобучу надасть можливість:

- набути базові навички, необхідні для того, щоб успішно діяти в реальних правовідносинах і ситуаціях;

- одержати реальні правові знання, у тому числі про правову систему в Україні, а також про норми міжнародного права;

Правоосвітня робота – це конкретні заходи, спрямовані на здійснення суб'єктом правового впливу, певних дій, заснованих на розроблених програмах реалізації правового виховання в суспільстві. Правоосвітній процес – це сукупність заходів, що здійснюються з метою досягнення оптимально можливого результату відповідності виховного впливу суб'єкта правової освіти на суспільство, спрямованих на формування правосвідомості і високої правової культури, поєднаних з використанням спеціальних правових засобів і правоосвітніх механізмів.

Крім цього, однією з важливих проблем, прикметою та характеристикою нашого сьогодення стає необхідність вивчення такого феномену, як обізнаність з правом. Актуальність вивчення категорії «обізнаність з правом» пов'язана, з одного боку, з ускладненням суспільних відносин, трансформаційними змінами у право-державотворенні, а з іншого – з підвищенням загальнокультурного та правокультурного рівня представників соціуму.

У вказаному контексті непересічного значення відігравали та відіграють такі відомі явища правової дійсності, як правове виховання та правовий всеобуч. Утім, на сьогодні, цілеспрямовано для широкого загалу та

у визначених масштабах (унаслідок відомих усім причин) така робота проводиться недостатньо інтенсивно. Тому, з урахуванням вимог часу, мабуть, не всім прошаркам суспільства (ураховуючи, наприклад, певні вікові особливості) слід чекати поки тебе будуть «правовиховувати», а робити певні кроки в цьому напрямі самостійно.

Отже, на разі й на часі аналіз явища «правова обізнаність» у контексті не тільки, а, можливо, не стільки правовиховного потенціалу, скільки саме правової обізнаності як самореалізації особистості в освоєнні правового інформативного поля. Не слід зайвий раз доводити, що якість нашого життя, так чи інакше, залежить від якості законодавства. Кожного дня представники і юридичної доктрини, і юридичної практики «ламають списи» в боротьбі за «законодавчу досконалість». Зрозуміло, втім, що яким би не був рівень (хай буде найвищим) прийнятої норми, «оволодіння» нею, можливість користуватися, розуміючи всю палітру наданих та гарантованих прав і свобод, залежить безпосередньо від такого явища, як обізнаність у праві. Спробуємо проаналізувати цю правову категорію, що, на жаль, ще не стала предметом ретельної уваги та вивчення науковців.

Спочатку, як і годиться, словниковий аналіз. Обізнаний – це той, який знається на чому-небудь, добре ознайомлений з чимось. Обізнаватися означає вивчати що-небудь, знайомитися з чимось. Отже, як бачимо, співіснують дві складові або два елементи сутності цього поняття: по-перше, слід бути добре ознайомленим з певним явищем (предметом, поняттям тощо); по-друге, що випливає з першого – вивчати що-небудь.

Отже, структурна «обізнаність з правом» полягає у можливості ретельно ознайомитися, вивчити правові норми та, відповідно, оволодіти тими знаннями в необхідному обсязі й на необхідному (для захисту прав, свобод і законних інтересів) рівні. Почнемо з першого кроку, тобто з ознайомлення з правовим матеріалом. Вивчення норм права передбачає багато різних складових, аспектів доктрини та практики як правотворчості,

так і правореалізації. Безумовно, таке вивчення передбачає як інструментальні, так і сутнісні складові.

Таким чином, обізнаність з правом – це засвоєння людиною різнобічних правових знань з метою їх використання у всіх сферах життєдіяльності суспільства з метою найбільш повної реалізації прав, свобод і законних інтересів. Цей процес окреслений такими завданнями: 1) формування та розвиток правових знань особи у сфері державного управління; 2) виховання поваги до права як соціальної цінності та до принципів правозаконності; 3) вироблення потреб і навичок активного захисту своїх прав, свобод та законних інтересів у встановленому законом порядку. Реалізація вищезазначених цілей та завдань дозволить сформувати належний рівень обізнаності у праві.

Успішними умовами формування цього процесу слід вважати: – створення та діяльність громадських організацій (можливо на базі великих юридичних центрів), що приймають участь у різних правових і соціальних проектах; проведення семінарів, що забезпечують профільне розширення та поглиблення уяви про право як про особливий соціальний інститут, феномен правової культури, його принципи, особливості регулювання різних форм суспільних відносин, зокрема, в політичній та економічній сферах².

Таким чином, для здобувачів вищої юридичної освіти першочерговим елементом виховання є створення необхідних умов для отримання широкого кола навичок і умінь в контексті обізнаності з правом.

Водночас, проблематика забезпечення якісного правового виховання та обізнаності з правом не обмежується лише вищезазначеним контекстом, а включає в себе також деякі інші важливі передумови, наявність яких слугуватиме досягненню реальних показників високого рівня правової свідомості та культури громадян.

---

² Право і прогрес: запити громадянського суспільства: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Наукова думка, 2020. С. 5-27.

У зазначеному контексті необхідно наголосити на тому, що основною передумовою забезпечення ефективності правового виховання є наявність реальної, а не задекларованої соціальної єдності у сприйнятті та розумінні основних цінностей суспільного життя. При цьому мова йде, зокрема, про такі основоположні цінності соціального розвитку як права і свободи людини, соціальна справедливість, гуманізм, добросовісність, патріотизм і любов до Батьківщини, сім'я, народження і виховання дітей, неприйняття расової, національної, релігійної, мовної та соціальної дискримінації тощо. Вказані цінності мають метанормативний характер, оскільки їх зміст обґрунтовується в межах всієї системи соціальних норм, пануючих в межах конкретного суспільства або групи суспільств, які характеризуються спільною історичною традицією свого розвитку.

З огляду на зазначене, надзвичайно важливим завданням в реаліях сьогодення є створення необхідних умов для забезпечення узгодженості нормативного змісту основних соціальних цінностей, якого можна досягти лише в умовах функціонування злагодженого механізму взаємодії всіх суб'єктів правового виховання, починаючи від сім'ї, відповідних соціальних груп та інститутів громадянського суспільства, та завершуючи відповідними вищими органами державної влади і управління. Очевидно, що без досягнення відповідного соціального консенсусу у сприйнятті та розумінні вищезазначених цінностей суспільного життя, навряд чи правове виховання зможе досягти своєї основної мети – формування високого рівня правосвідомості особистості, яка поважає право та свідомо дотримується встановлених державою правових приписів. Більше того, з огляду на те, що виховання особистості в цілому передбачає здійснення цілеспрямованого впливу насамперед на світоглядну, ціннісну, емоційно-вольову складові свідомості особистості, що і відрізняє, власне, виховання від навчання, високий рівень його ефективності можливо досягнути лише за умови узгодженості конкретних виховних заходів з пануючою у суспільстві

моральною традицією, норми якої принаймні до певної міри є іманентно властивими кожній людській особистості.

Таким чином, можемо підсумувати, що проблеми правового виховання, правового всеобучу, а сьогодні – і проблеми обізнаності з правом набувають свого сучасного «звучання» та потребують відповідного окреслення та вивчення. Вказані проблеми мають системний характер, а тому потребують вироблення низки важливих та взаємопов'язаних рішень на різних соціальних рівнях, спрямованих на забезпечення формування високоосвіченої особистості у правовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Радзівілл О. А., Єрко Г. Г. Соціальна зумовленість динаміки євроінтеграційних реформ в Україні. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga: Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2019. Volume 2. P. 58-75.

2. Право і прогрес:запити громадянського суспільства: монографія / кол. авторів; за заг. ред. Н. М. Оніщенко. Київ: Наукова думка, 2020. 368 с.